

Зборник радова конференције “Развој астрономије код Срба III”
Београд 25-28. април 2004,
уредник М. С. Димитријевић
Публ. Астр. друш. “Руђер Бошковић” бр. 6, 2005, 355-359

ЕТНОАСТРОНОМСКА ИСТРАЖИВАЊА У ОКОЛИНИ ПИРОТА

НИКОЛА БОЖИЋ¹ и СЛОБОДАН НИНКОВИЋ²

¹*Астрономска група, Друштво истраживача “Владимир Мандић Манда”,
Ваљево, Србија
e-mail: bozicn@EUnet.yu*

²*Астрономска опсерваторија, Волгина 7, 11160 Београд 74, Србија
e-mail: sninkovic@aob.bg.ac.yu*

Резиме. Почев од 2002. године Астрономска секција Истраживачког друштва “Владимир Мандић Манда” је у више наврата обавила етноастрономска истраживања на подручју Пирота. Овај рад се бави народним веровањима у вези са астрономским појавама. Информације су добијене анкетањем старијих особа. Добијени резултати су груписани према неколико главних предмета (календар, Месец, Сунце, Млечни пут, звезде и сазвежђа, системи света) и прокоментарисани што је могуће више. Ово проучавање је наставак етноастрономских истраживања које је остварила ова секција почев од 1997. године и у склопу је пројеката “Етноастрономско истраживање у Србији” и “Историја астрономије код Срба”.

1. УВОД

Етноастрономија је научна дисциплина која се бави проучавањем присуства астрономије у народном наслеђу. Она покушава да установи ниво знања, интересовања за астрономске феномене, као и начине њиховог објашњавања и степен повезаности са научним исказима, на територији и међу популацијом која се проучава.

Астрономска група Друштва истраживача “Владимир Мандић Манда” из Ваљева (Србија) је 1997. године започела реализацију пројекта “Етноастрономска истраживања у Србији”. До сада су у оквиру овог пројекта покривена подручја Ваљева, Копаоника и Пирота, с тим да је подручје Ваљевских планина у потпуности покривено (Божић, 1999.; Божић, 2002.). Тако да овај рад представља континуитет пројекта у другом географском подручју. Током више дана тим Астрономске групе је обилазио

села из околине Пирота и прикупљао народна веровања о астрономским појавама.

2. МЕТОД

У овом истраживању је коришћен метод интервјуисања. Чланови Астрономске групе су у тимовима од по 3-4 особе обилазили домаћинства и бележили одговоре на папир уз податке о анкетираној особи.

На самом почетку је било важно задобити поверење испитаника, па је разговор започињао неформално, а тек касније се прелазило на интервјуисање. Такође је било важно објаснити учесницима истраживања да су за истраживање важни одговори који нису у скалду са научним схватањем, већ који вуку порекло у прошлости.

Упитник је имао 15 питања, која су током досадашњих етноастрономских истраживања одавбрана са листе са већим бројем питања (Божић, 1999.).

3. РЕЗУЛТАТИ

Резултати су приказани у неколико целина: Месец, Сунце, Млечни пут, звезде и сазвезђа, системи света. Сви добијени резултати су коментарисани, колико је то било могуће (Божић и Нинковић, 2003).

Заједничко за сва небеска тела је да се према њима односи са поштовањем, а понекад и са страхом, па се она никад не псују или проклињу, а нека се не смеју показивати ни руком.

Месеци

У вези са Месецом сакупљени су обичаји и веровања везана за “шаре”, помрачења и фазе.

По једној причи на Месецу се види силуета медведа. Друга каже да тамо постоји свет као и на Земљи (виде се планине, реке, градови), а као модификација негде се каже да на њему живе дивљи људи. Постоји и прича да се на Месецу виде облаци и мисли се да кад је ведро и види се Месец, он упија и односи облаке.

Помрачење Месеца представља лош предзнак. Може доћи до избијања рата, до неке природне катастрофе или епидемије. Постоји више објашњења како долази до помрачења Месеца. Према једном бабе га скину са неба док поје краву, а онда га врате, према другом Месец једу животиње (негде конкретно пси). Постоји објашњење које каже да Сунце помрачује Месец. Занимљива је тврдња да се боре две небеске силе и онда долази до помрачења. За небеску силу постоји посебан термин – палашће.

Обичаји који су везани за фазе Месеца се могу поделити на обичаје везане за Пун Месец и обичаје везане за Млад Месец.

Према знањима народа овог краја Месец се пуни 2 недеље, а 2 се расипа. Кад је Млад Месец посао се почиње, а када се расипа онда се стаје са радом.

Кад Месец почиње да млади тад га пси нападну и поједу, а кад је пун они лају (завијају) и терају га. Ако се на лепо време Месец мени треба наставити посао, а ако је лоше време онда се посао прекида.

У овом крају се верује да се за време пуног Месеца човек може обогатити.

За време младог Месеца се не иде у шуму да се секу дрва, не коље се стока, не започиње се неки већи посао, јер ће посао ићи лоше или ће пропасти.

Сунце

Помрачење Сунца се схвата трагичније од помрачења Месеца, јер се одиграва ређе. Има слична значења као и помрачење Месеца: избијање ратова, природне катастрофе, смрт владара. И овде постоје слична објашњења као и за помрачење Месеца: Сунце поједу животиње, нека баба га склони, помрачи га небеска сила – палашће. Такође постоји веровања да Сунце нека мрежа заклони, или да мрак затвори ваздух и тако дође до помрачења.

На питање “шта Сунце ради ноћу?”, углавном се долазило до тврдње да Сунце ноћу иде у море или велику воду. Ово је посебно интересно за дискусију, обзиром да је становништво овог краја о мору могло да чује само из прича путника. Тако да је, за њих, море појам нечега веома далеког. Постоје и објашњења да се Сунце ноћу налази иза планине, или да ноћу бежи од Месеца.

Млечни пут

Белу траку која се види преко неба народ назива "Кумова слама". Прича о томе како је она настала је веома интересантна: "Уочи Божића дошао кум код кума да тражи сламу на зајам. Овај му тада одговори да му не може дати сламу, јер му треба за Божићни обред. Међутим, кум је украо сламу, али ју је успут просипао. Бог је кума казнио и оставио траг сламе на небу да га могу видети сви људи као опомену".

Звезде и сазвежђа

Звездама у народу називају, поред правих звезда, метеоре (звезде падалице), комете (репате звезде) и планете.

Од звезда наведене су по именима Даница (Венера) и Влашићи. Венеру још називају и Савињалка и Даница. За Даницу кажу да излази ујутру, а да залази увече. У вези Влашића знају да их има 7 браће. Наведени су и астеризми, које у овом крају називају Рало, Плуг и Слама. Због лоших временских прилика током истраживања није утврђено на које делове сазвежђа се односе ови називи.

За метеоре се каже да су то звезде падалице. За њих је везано више веровања. Најчешћа претпоставка је да је неко умро (тј. да се ослободила нечија душа). Сматра се да тада падне звезда и уништи се на земљи. Када видите звезду падалицу треба помислити жељу, и она ће се остварити.

Систем света

Под системом света се подразумева изглед Земље и њен положај у Вациони.

Прича која се најчешће сретала је да је Земља лоптастог облика (или јајастог) и да се налази на води. Већ је поменуто да, по неким веровањима, Сунце ноћу плови по води са запада ка истоку, што се уклапа у ову причу. Негде се јавља и додатак овом уређењу, по коме се Земља налази на некој великој животињи, коју нико никада није видео, а она се налази у води. Негде је та животиња кит. Овде се може расправљати о могућности да народ овог краја зна шта је кит и како изгледа. Зато је вероватно да се из прича путника чуло за ову животињу и она је као нешто велико и непознато уклопљено у ову причу. Када се ова животиња помери долази до земљотреса.

Становништво овог краја сматра да се небо и земља спајају негде у даљини. Тако се сматра да се небо ослања на шуму, а негде се сматра да се ослања на ваздух.

4. ЗАКЉУЧАК

У великом броју одговора се провлаче религијски мотиви, што значи да већина појава на небу представља Божији знак за људе - неку врсту сталне (нпр. Кумова слама) или повремене опомене (нпр. помрачења).

Приметан је утицај периодичних астрономских дешавања на свакодневни живот. То се односи, пре свега, на фазе Месеца, годишња доба, привидно Сунчево годишње кретање, видљивост неких звезда, планета и сазвежђа. Такође се изглед неба користи за прогнозирање времена.

Значај астрономских дешавања у свакодневном животу, на овом подручју, је и даље присутан. Међутим, сада се тим догађајима не придаје више онолики значај који се у прошлости придавао, што је очигледна последица повећане информисаности популације.

Захвалница

Овај рад је урађен у оквиру научног пројекта бр. 1471 *Историја астрономије код Срба* који финансира Министарство за науку и заштиту животне средине Републике Србије.

Литература

- Божич, Н.: 1999, Народна веровања о астрономским појавама, *Зборник радова*, **14**, Друштво истраживача "Владимир Мандић Манда", Ваљево.
- Божич, Н.: 2002, Етноастрономска истраживања на сеоском подручју Ваљевских планина, *Публикација Астрономске опсерваторије Београд*, **72**.

ЕТНОАСТРОНОМСКА ИСТРАЖИВАЊА У ОКОЛИНИ ПИРОТА

Božić, N., Ninković, S.: 2003, Ethnoastronomical investigations of the Zavojsko jezero area (Piroć, Yugoslavia), *Publications of the Astronomical observatory of Belgrade*, **75**.
Јанковић, Т. В.: 1986, Етноастрономски упитник, *Петничке свеске*, **3**, Истраживачка станица Петница, Петница – Ваљево, 1986.
<http://www.ethnoastronomy.cjb.net>

**ETHNOASTRONOMICAL INVESTIGATIONS IN
THE SURROUNDING OF PIROT**

From 2002. the Department of astronomy of the Research Society "Vladimir Mandić Manda" from Valjevo several times has performed ethnoastronomical research in the Piroć region. The present paper deals with the common beliefs concerning astronomical phenomena. The informations were obtained by interviewing elderly people. The obtained results are grouped according to a few key subjects (calendar, Moon, Sun, Milky Way, stars and constellations, world systems) and they are commented as much as possible. The present study is a continuation of the ethnoastronomical studies realised by this Department from 1997 on and forms a part of the projects "Ethnoastronomical Research in Serbia" and "History of Astronomy among Serbs".